

УДК 32.33 (477)

Аксельрод Р. Б.*Пошукач кафедри політичних наук НПУ імені М. П Драгоманова*

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УПРАВЛІНСЬКОЇ ЕЛІТИ

Статтю присвячено науково-теоретичному обґрунтуванню політичної компетентності як системоутворюючої властивості політичної діяльності суб'єктів політики, визначено методологічні підходи дослідження політичної компетентності вітчизняної управлінської еліти.

Ключові слова: управлінська еліта, політична компетентність, компетентісний підхід, компетенції, професіоналізм.

Відразу зазначимо, що не ставимо за мету даної статті дослідження гносеологічного базису поняття «еліта» та визначення її сутності в політологічному дискурсі з огляду на те, що ця тематика вже доволі ретельно досліджена зарубіжними та вітчизняними науковцями. Принагідно зауважимо, що елітистська традиція в соціально-політичній думці природно займає гідне місце в українській політології. Проблеми ідентифікації та функціонування національної еліти досліджують С. Вовканич, Г. Водолазов, М. Пірен, С. Серьогін, С. Чемякова, Г. Щерба. Впливовість і особливості діяльності еліти на рівні регіонального управління досліджують О. Логвиненко, А. Круглашов, Н. Селютіна. Практичні питання щодо визначення механізмів функціонування еліти вирішують Е. Афонін, В. Бакуменко, Б. Буздан, М. Головатий, Н. Гончарук, В. Олуйко, С. Троян, Дж. Хіглі, М. Шульга тощо. Вагомий внесок в дослідження сутності, значення та ролі політичних еліт в суспільних процесах зробили М. Попович, К. Семчинський, О. Траверсе, О. Бабкіна, В. Горбатенко, В. Добіжа, М. Обушний, Г. Зеленько, Л. Кочубей, Ф. Медвідь та ін.

Однак зазначені наукові розробки не призвели до опрацювання завершеної концепції формування і функціонування управлінської еліти. Управлінська еліта зазнає істотні зміни: на передній план висуваються принципово нові, раніше не фіксовані проблеми, зокрема, розвиток її новаторських якостей, політичних, професійних, загальнокультур-

них компетенцій, які отримали нове звучання в змінених соціальних умовах.

Сучасні розробки теоретико-методологічних проблем управлінської еліти обумовлені тим, що наявні дослідження виявилися недостатньо евристичними при аналізі її компетентності. Саме дослідження компетентності політико-адміністративної еліти з точки зору теоретико-методологічного підходу, на погляд автора, дозволяє розкрити дані проблеми як значимий фактор її функціонування. Власне, це і складає основну мету наявної наукової розвідки.

Насамперед, на нашу думку, політична компетентність і професіоналізм представників державно-адміністративної еліти не визначаються ідеологією. З позицій інституційного підходу професіоналізація на соціальному рівні являє собою процес інституційного становлення професії та формування її ознак. Професійна компетентність у політичній діяльності — це здатність політика оптимально вирішувати певне коло професійних завдань. Однак, як визначилось, навіть на рівні дефініцій досліджуване поняття в суспільних науках опрацьоване недостатньо, наслідком чого є відсутність орієнтирів в оцінці професійних якостей держслужбовців. Тому, як видається, з методологічної точки зору слід визначити, насамперед, сутність так званого «компетентісного підходу», який дозволяє визначити різницю між такими поняттями, як «компетентність», «компетенція», «професіоналізм», «компетентісна поведінка».

Термін «компетентність» передбачав нові підходи до управління людськими ресурсами, що починає реалізуватися в кінці 1970-х рр. та набуває обергів у 1980-х рр. минулого сторіччя. У 1980-х роках компетентність широко застосовується до представників вищого керівництва держав, демонструючи значну роль у розвитку «лідерства» державного сектора, а саме — процедурах добору кадрів, оцінювання і просування.

Англійські словники тлумачать «компетенцію» і «компетентність» як альтернативні форми одного слова. Так, «Новий англо-російський словник» [1] дає такий переклад слову «competence» — 1) спроможність; вміння; 2) компетентність; 3) статок, хороший матеріальний стан; 4) компетенція, правомочність. Слова «компетенція» та «компетентність» в «Російсько-англійському словнику» [2] перекладаються як «competence». В Оксфордському словнику «competence» тлумачиться як здатність робити щось добре; вміння, які вам необхідні для виконання якоїсь роботи або завдання [3]. Як ми бачимо, словники не дають чіткого перекладу терміна «competence», не розрізняють компетентність і компетенцію.

У державному управлінні термін «компетентність» традиційно використовувався для визначення: а) формальної (легальної) влади та юрисдикції посадовця; б) практичної здатності організацій виконувати специфічні дії, в) здатності індивідуумів виконувати специфічні завдання. Однак і сьогодні можна стверджувати, що й в даний час існує суттєва проблема щодо аналізу того: а) що представлено у змісті поняття «компетентність», б) чи істотне розрізнення понять «компетенція» і «компетентність», або компетентнісна поведінка [4]; в) як відображені особистісна і діяльнісна (уміння, здатність, дія, досвід) спрямованість з точки зору компетентного підходу. Для відповіді на ці запитання безумовно слід визначити вихідні позиції.

Насамперед зазначимо, що Джон Равен — відомий британський психолог, — фактично склав один з перших переліків компетентностей (всього 37), зазначивши, що одні з них можуть мати відношення до інтелектуальної, інші — до емоційної сфери, можуть замінити одна одну, і що вони суть — «мотивовані здібності». До таких компетентностей віднесені і критичне мислення, і самоконтроль, і готовність навчатися тощо.

Наприклад, Радою Європи визначено п'ять ключових компетенцій, якими «повинні бути оснащені молоді європейці»: — «... політичні та соціальні компетенції, такі як здатність брати відповідальність, брати участь у прийнятті групових рішень, вирішувати конфлікти ненасильницькими методами, брати участь у підтримці та покращенні демократичних інститутів; — компетенції, пов'язані з життям у мультикультурному суспільстві. Для того, щоб контролювати прояви (відродження — *resurgence*) расизму та ксенофобії та розвитку клімату нетолерантності, слід «оснастити» молодих людей міжкультурними компетенціями, такими як сприйняття відмінностей, повага до інших і здатність жити з людьми інших культур, мов і релігій; — компетенції, що відносяться до володіння (*mastery*) усною і письмовою комунікацією, які особливо важливі для роботи і соціального життя, з акцентом на те, що тим людям, які не володіють ними, загрожує соціальна ізоляція; — компетенції, пов'язані із зростанням інформатизації суспільства, володіння технологіями, розуміння їх застосування, здатності до критичного судження стосовно інформації, що поширюється мас-медійними засобами та рекламою; — здатність навчатися протягом життя в якості основи безперервного навчання в контексті як особистого професійного так і соціального життя».

Аналіз літератури показує, що термін «компетенція» може використовуватися авторами як синонім знань, умінь, навичок. Цей термін може використовуватися і як більш широке по відношенню до знань і вмінь поняття, якщо йдеться власне про компетентність. Власне й тлумачний словник сучасної української мови за редакцією В. Бусела розглядає компетентність «як певну суму знань у особи, яка дозволяє їй судити про що-небудь, висловлювати переконливу, авторитетну думку. Компетентний—це той, хто знає, обізнаний у певній галузі; який має право за своїми знаннями або повноваженнями робити або вирішувати що-небудь, судити про що-небудь. Компетенція—це коло повноважень якої-небудь установи або особи; коло питань, в яких дана особа має знання, досвід» [5, с. 445].

Таким чином, говорячи про компетентнісний підхід, слід мати на увазі: а) «компетенцію»—як сукупність знань, правил оперування ними та їх використання. І б) «компетентність» — як особистісну властивість, що ґрунтується на знаннях, як особистісно та інтелектуально обумовлений прояв соціально-професійної життєдіяльності людини в її поведінці.

Поняття «компетентність» включає не тільки когнітивну і операціонально-технологічну складові, а й мотиваційну, етичну, соціальну та поведінкову. Однак самі ці поняття тлумачаться вкрай неоднозначно. Наприклад, використовуючи вже з 1992 року поняття «професійна компетентність», автори (І. Ільїна, Л. Алексєєва, Н. Шаблігіна, Н. Карнаух, Ю. Варданян і багато інших, що працюють в проблематиці професійної освіти), підкреслюють важливість різних сторін цього явища. У силу цього на перший план виходять або знання, досвід, або якість особистості, або аспект професіоналізму. Більше того, поряд з поняттям «компетентність», а іноді і як його синонім, виступає «базовий навик» [6, с. 42].

Т. Каменчук наводить приклад моделі компетентності, яка має чотири рівні. Перший рівень представлений інструментальними знаннями і навичками, що необхідні для здійснення діяльності. Другий—«рівень проміжних вмінь»—включає комунікативні здібності людини, розуміння людиною загальних (наукових і технічних) принципів, а також вміння орієнтуватися в організаційному середовищі. Перші два рівні відносяться до професійної компетентності. Третій рівень представлений нормами, цінностями, стандартами поведінки, моральними критеріями, знанням етикету. Четвертий рівень — мотиви і самооцінка [7, с. 19].

На думку О. Пометун, діяльність людини, зокрема засвоєння будь-яких знань, умінь і навичок, складається з конкретних дій, операцій, які виконує людина. Виконуючи ці дії, розмірковуючи над їх виконанням, усвідомлюючи потребу в них та оцінюючи їх важливість для себе та для суспільства, людина відтак розвиває компетентність у тій чи іншій життєвій сфері. Якщо сфера життя, в якій людина почувається здатною ефективно функціонувати (тобто компетентною), є достатньо широкою, йдеться про так звані ключові або життєві компетентності. Якщо ж компетентність поширюється на вузьку сферу, наприклад, у межах певної наукової дисципліни, то можна говорити про предметну або галузеву компетентність [8]. До такого виду компетентностей й відноситься політична компетентність в системі державної служби. Як видається, саме рівень політичної компетентності безпосередньо пов'язаний із системою цінностей. Тому виявлення ціннісних орієнтацій індивіда, надання йому допомоги з метою більше ясного їх усвідомлення, вирішення ціннісних конфліктів й оцінки альтернатив має собою основу будь-якої програми розвитку політичної компетентності.

Проведений аналіз різних підходів до визначення компетенцій (компетентностей) дозволяє зробити певні висновки, що можуть служити підставою формування власного трактування природи феномена компетентності управлінської еліти: — по-перше, слід виокремити діяльнсну, актуальну сутність політичної компетентності, підкреслюючи, що на відміну від знаннєвої характеристики, тобто характеристики «що», тут акцентується спосіб і характер дії «як»; — по-друге, слід відзначити особистісну, зокрема мотиваційну характеристику політичної компетентності, готовність людини, її інтерес, ставлення; — по-третє, відсутнє чітке методологічно обґрунтоване розмежування сутності компетентності й компетенції. Компетентність оцінюється на основі сформованої сукупності умінь і поведінкових реакцій людини, компетенції розглядаються, в основному, як здатність людини виконувати професійні завдання, базуючись на її знаннях, уміннях, навичках, досвіді, цінностях; — по-четверте, положення про те, що розвиток політичної компетентності повинний ґрунтуватися на системі особистих цінностей, відрізняється від загальноприйнятих уявлень про принципи освіти. Компетентність розглядають як: детермінанту саморозвитку, самореалізації, самоактуалізації, життєтворчості. Вона передбачає відповідний віковим можливостям та індивідуальній історії життя рівень розвитку особистісних механізмів, зокрема таких, як наслідування, ідентифікація, імітація, емпатія, рефлексія, образ «Я», совість. — по-п'яте, процес

формування життєвої компетентності залежить від освітньо-культурної ситуації, в якій живе і розвивається особистість. З іншого боку, наявний рівень життєвої компетентності особистості визначає вибір нею життєвого шляху. Тому компетентність тісно пов'язана з поняттями «зрілість», «готовність» до виявлення соціальної активності, «індивідуальний стиль життєдіяльності», системою ціннісних орієнтацій особистості [9].

Говорячи про структуру компетентності, у тому числі й політичної, слід підкреслити її багаторівневість. За Д. Шоном компетентність представлена як дворівневе утворення, де перший рівень складає імпліцитне «знання-в-дії», а другий — є рефлексивним. У свою чергу, останній складається з двох компонентів: «рефлексія в дії» і «рефлексія про дію» [10, с. 134]. Системоутворюючою складовою політичної компетентності слід назвати відповідальність особистості за свою долю, за свої вчинки і дії, за їх соціальні наслідки. Отже, поняття «компетенція» є вужчим за поняття «компетентність», перше входить в друге. Компетентність ґрунтується на компетенції, але не вичерпується нею [11].

Нажаль політичне життя України свідчить: більшість людей вважають, що майбутнє країни визначається тим, що роблять уряд, влада, а не тим, що роблять вони самі. Більшість людей переконані, що вони самі навряд чи можуть впоратися з проблемами, які їх діймають, та що про їх розв'язання повинен турбуватись уряд. Сьогодні 41% населення України вважає, що пересічний громадянин ніяк не може вплинути на рішення влади. Про це свідчать результати дослідження активності українських громадян, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва та Центром Разумкова. Іншими словами, більшість людей вірить у те, що проблеми суспільства та його окремих громадян можна вирішити на основі авторитарного керівництва, ієрархічної відповідальності, пасивної поведінки доброго громадянина й централізованої (на протизагу персональній) ініціативи. Звісно, поведінку людини, яка ґрунтується на такій системі уявлень і очікувань, навряд чи можна вважати компетентною.

Виходячи з визначення політичної компетенції, слід виділити три основоположних компонента в політичній компетентності представників управлінської еліти: індивідуально-моральний, соціальний, і, власне, політичний.

1. Індивідуально-моральний компонент — уміння приймати відповідальні рішення, мати основні уявлення про етику управлінської діяльності, про професійну відповідальність за її методи і результати, про належне співвідношення особистих, корпоративних, державних і

глобальних інтересів і цінностей. Необхідно формувати у представників управлінської еліти вміння вирішувати проблеми, що виникають в найрізноманітніших ситуаціях: у пізнанні і поясненні явищ, у взаєминах людей, у нормах веління, в оцінці власних вчинків і вчинків інших людей при виконанні соціальних ролей тощо.

2. Соціальний компонент — уміння брати участь у прийнятті групових рішень, домовлятися на основі розумного компромісу, самоідентифікуватися як активна частина колективу, вирішувати конфлікти ненасильно. Уміння виробляти стратегію взаємодії з людьми, організувати їх спільну діяльність для досягнення певних соціально значущих цілей. Знання етики професійного спілкування та вміння застосувати ці знання. Даний компонент характеризує організаторські здібності управлінця, а також свідчить про здібності і уміння попередження конфліктів або управління ними з метою їх розв'язання.

3. Власне політичний компонент передбачає формування так званої політичної грамотності, здатності до глобального осмислення питань, можливості науково оцінювати соціально значущі процеси і проблеми, критично ставитися до того чи іншого аспекту розвитку суспільства, сприяння формуванню цінностей свободи і демократії, виховання толерантності як норми соціального співіснування, усвідомлення власної приналежності до України та її соціокультурної цілісності.

На жаль, більшість показників сформованості політичної компетентності у представників управлінської еліти знаходиться на середньому рівні. Вони не завжди вживають адекватні дії щодо розв'язання виникаючих проблем внаслідок слабкої сформованості у них навичок прогнозування та аналізу. Претендують на лідерство, але у спірних ситуаціях не завжди готові взяти на себе відповідальність і перекладають її на інших або на зовнішні обставини у випадку невдачі. Мають завищену самооцінку. Поставивши перед собою мету, не завжди слідуєть етичним професійним нормам. У зв'язку з цим доцільно провести більш детальне вивчення змісту і структурних компонентів політичної компетенції управлінської еліти.

Список використаних джерел:

1. Новый англо-русский словарь. Около 20000 слов и словосочетаний [Текст] / В. К. Мюллер. — 12-е изд. — М.: Русский язык-Медиа, 2005. — 945 с.
2. Русско-английский словарь [Текст] / под. общ. рук. проф. А. И. Смирницкого. — М.: Русский язык, 1997. — 768 с.

3. The Oxford Russian Dictionary: Russian-English: New: Русско-английский словарь: Около 180 тыс. слов и словосочетаний.-Oxford, 1999.—606 с.
4. Равен Дж. Компетентность в современном обществе. Выявление, развитие и реализация [Текст] / Дж Равен.—М.: Когито-Центр, 2002.—396 с.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови [Текст] / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел.—Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004.—1440 с.
6. Оскарссон Б. Базовые навыки как обязательный компонент высококачественного
7. профессионального образования. Оценка качества профессионального образования [Текст] /
8. Оскарссон Б.; под общ. ред. В. И. Байденко, Дж. ван Зантворта, Европейский фонд подготовки
9. кадров. Проект ДЕЛФИ.—М., 2001.
10. Каменчук Т.О. Політична компетентність державної влади в системі управління [Текст]: дис. на
11. здобуття наук. ступеня кандидата політичних наук: спец. 23.00.02 / Каменчук Тетяна Олегівна;
12. Південноукраїнський держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського.—Одеса, 2006.—205 с.
13. Пометун О.І. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної
14. науки [Текст] / О. І. Пометун // Вісник програм шкільних обмінів.—2005.—№ 23.—С. 18.
15. Демчук О.О. Детермінанти життєвої компетентності як механізми розвитку особистості
16. Електронний ресурс] / О. О. Демчук.— Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Vkhnpu_psykhol/2010_37/10.html. — Назва з екрану.
18. Шон Д. Рефлексивный практик [Текст] // Мак-Дональд М. Стратегическое планирование
19. маркетинга (оригинал: Strategic Marketing Planning, Malcolm Mc Donald). Экономическая
20. литература.—СПб.: Издательский дом Питер, 2000.—272 с.
21. Хуторской А.В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты [Текст] / А. В. Хуторской:

22. Доклад на отделении философии образования и теории педагогики РАО 23 апреля 2002. — Режим доступа: www/eidos.ru/news/compet/htm. — Название с экрана.

Аксельрод Р.Б. Теоретико-методологические основы исследования политической компетентности управленческой элиты

Статья посвящена научно-теоретическому обоснованию политической компетентности, как системообразующей составляющей политической деятельности субъектов политики, определены методологические подходы исследования политической компетентности отечественной управленческой элиты.

Ключевые слова: управленческая элита, политическая компетентность, компетентностный подход, компетенции, профессионализм.

Axelrod R.B. Theoretical and methodological basis of the research of political competence of the managerial elite

Article is devoted to the scientific and theoretical justification of political competence, as a system component of the political activities of political subjects, methodological approaches study of political competence of national managerial elite.

Keywords: managerial elite, political competence, competence approach, competence and professionalism.

© Аксельрод Р.Б., 2014